

« درس یازدهم: دوران متأخر »

1. فلسفه اسلامی از نظر تاریخی به چند دوره تقسیم می شود و هر دوره شامل چه بازه زمانی می باشد؟

1. دوران متقدم (از آغاز ظهور اسلام تا قرن چهارم هجری)

2. دوران میانه (از قرن پنجم تا دهم هجری)

3. دوران متأخر (از قرن یازدهم تا عصر حاضر)

2. معروفترین فیلسوفان ایران در دوره صفویه چه کسانی بودند؟

میر داماد / شیخ بهائی / ملاصدرا / میر فندرسکی

3. برخی از آثار و تالیفات ملاصدرا را نام ببرید. الشواهد الربوبیة / تفسیر القرآن الکریم / المبدأ و المعاد

الحکمة المتعالیه (این کتاب مهم ترین و مشهورترین اثر فلسفی ملاصدراست که به اسفار مشهور است و با الهام از سفر چهار مرحله ای عارفان در چهار بخش اصلی تالیف و تنظیم شده است)

4. مراحل سیر و سلوک عارفان برای رسیدن به کمال نهایی را بنویسید.

1. سفر اول ، سفر از خلق به حق (خدا): در این سفر سالک می کوشد از طبیعت و عوالم ماورای طبیعت عبور کند و به حق واصل شود و میان او و خدا حجابی نباشد.

2. سفر دوم، سفر با حق و در حق: در این سفر سالک می کوشد به کمک خداوند سیری در اسما و صفات خداوند نماید.

3. سفر سوم، سفر از حق به سوی خلق همراه با حق: در این مرحله سالک به سوی خلق باز می گردد در حالی که به حق توجه دارد و همه چیز را مظهر جلوه او می یابد.

4. سفر چهارم، سفر در خلق با حق: در این سفر سالک می کوشد به کمک حق، مردم را هدایت کند و آن ها را سالک راه حق نماید.

5. کتاب اسفار اربعه ملاصدرا شامل چند بخش است و هر قسمت شامل چه موضوعاتی است؟ چهار بخش

بخش اول : مباحث عمومی فلسفه / بخش دوم: توحید و صفات الهی / بخش سوم: افعال خداوند و ربوبیت و حکمت الهی / بخش چهارم: علم النفس و مراحل شکل گیری آن تا رسیدن انسان به معاد.

6. مباحث عمومی فلسفه در کتاب اسفار ملاصدرا با کدام مرحله از سیر و سلوک عرفانی تطبیق می کند؟ توضیح دهید (نهایی دی 99)

سفر از خلق به حق. در این سفر سالک می کوشد از طبیعت و عوالم ماورای طبیعت عبور کند و به حق واصل شود و میان او و حق حجابی نباشد.

7. مهمترین کتاب فلسفی ملاصدرا که با الهام از مراحل عرفانی نگاشته شده کدام است؟ (نهایی دی 98)

کتاب اسفار اربعه یا (الحکمة المتعالیه فی الأسفار الاربعه)

8. نام مکتب فلسفی ملاصدرا چیست؟ این فلسفه بر چه پایه و اساسی بنیان نهاده شد؟

حکمت متعالیه . این فلسفه نتیجه تکاملی دو مشرب گذشته یعنی فلسفه مشایی و حکمت اشراقی و نیز انس و الفت دائمی وی با وحی الهی و قرآن کریم بود. یعنی حکمت متعالیه از الفت و تلفیق برهان عقلی، شهود قلبی و وحی قرآنی شکل گرفت.

9. میزان و ملاک فلسفی بودن یک متن یا سخن چیست؟ اولاً هر مبحثی که طرح می شود باید به موضوع فلسفه یعنی وجود و مسائل بنیادی آن مربوط باشد / ثانیاً متکی بر عقل و استدلال عقلی باشد نه شهود قلبی و بیان نقلی و قرآنی.

10. چرا مکتب فلسفی ملاصدرا از معیارهای فلسفه خارج نشده و به علم کلام یا عرفان تبدیل نشد؟

زیرا وی در مباحث فلسفی خود هر دو معیار و ملاک یک مبحث فلسفی را رعایت می کرد یعنی مباحث او مرتبط با فلسفه بود و از استدلال عقلی بهره می برد و در واقع از شهود و وحی به عنوان تایید و شاهد کمک می گرفت نه به عنوان پایه استدلال.

11. منابع حکمت متعالیه را نام ببرید. (نهایی دی 99)

1. فلسفه منشاء به خصوص اندیشه های ابن سینا / 2. حکمت اشراق، اندیشه های سهروردی

3. عرفان اسلامی به ویژه اندیشه های ابن عربی / 4. تعالیم قرآن کریم و روایات پیامبر و ائمه

12. اصول فلسفی ملاصدرا یا حکمت متعالیه را نام ببرید (نهایی دی 98)

اصالت وجود / وحدت حقیقت وجود / مراتب داشتن وجود

13. نام دیگر فلسفه صدرایی یا ملاصدرا چیست؟ علت این نامگذاری را توضیح دهید.

نام دیگر آن فلسفه اصالت وجودی است زیرا اصل اصالت وجود بنیادی ترین اصل فلسفی ملاصدراست که بر سایر مباحث فلسفی او اثر عمیق گذاشته و به آن ها رنگ و بوی اصالت وجودی بخشیده است.

14. معنای اصالت ماهیت چیست و کدام فیلسوف اصالت ماهیتی بود؟ (نهایی دی 99)

اصالت ماهیت: امر واقعی خارجی، مصداق ماهیت است یعنی آنچه واقعی است ماهیت است نه وجود و وجود صرفاً یک مفهوم انتزاعی ذهنی است / میر داماد.

15. مقصود ملاصدرا از اصالت چیست؟ با مثال توضیح دهید. اصالت به معنی واقعی است که در مقابل آن ذهنی و غیر واقعی قرار دارد مثل اینکه بگوییم آسمان یک امر واقعی است پس مقصود ملاصدرا از وجود اصیل این است که وجود امر واقعی است.

16. نظریه اصالت وجود ملاصدرا را تعریف کنید و آن را شرح دهید. او معتقد بود که از میان دو مفهوم ماهیت و وجود این وجود است که واقعی و اصیل است و واقعیت خارجی، ما به ازاء و مصداق وجود است. پس وجود اصالت دارد نه ماهیت.

شرح: او می گفت آنچه ما در خارج می یابیم از آسمان و درخت و آب تا حیوان و انسان همه مصداق وجودند البته وجودهایی متفاوت و با نقص و کمالات متفاوت. ذهن انسان وقتی به این وجودهای متفاوت نظر می کند

متناسب با تفاوت ها و خصوصیات هر کدام از آن ها تصورات و مفاهیمی از قبیل آسمان، درخت، آب، انسان و حیوان را انتزاع می کند و آن وجودها را به این تصورات و مفاهیم نامگذاری می کند و از هم متمایز می سازد و آلا آنچه در خارج است وجود است بنابراین جهان چیزی جز وجود و حقیقت وجود نیست.

17. چه عوامل و زمینه هایی سبب شد تا ملاصدرا نظریه اصالت وجود را مطرح کند؟

ابن سینا در شش قرن پیش از ملاصدرا نظریه مغایرت و تفاوت وجود و ماهیت را مطرح کرد و بیان نمود که انسان در هر چیزی دو مفهوم و جنبه به نام وجود و ماهیت یا چیستی و هستی می یابد. بعد از گذشت سالها برخی از فلاسفه این سوال را مطرح کردند که حال که آن شی خارجی که منشأ پیدایش دو مفهوم مغایر در ذهن ما شده یکی است این یک شی واقعا و حقیقتا مصداق کدام یک از دو مفهوم است؟ وجود یا ماهیت؟

برخی از فیلسوفان از جمله میرداماد استاد ملاصدرا گفتند که آن امر واقعی و خارجی، مصداق ماهیت است نه وجود و اصالت با ماهیت است و بیشتر مردم همین نظر را پسندیدند تا اینکه ملاصدرا نظریه اصالت وجود را مطرح ساخت و اثبات نمود که آن حقیقت خارجی وجود است.

18. پیام این شعر چیست؟

« وجود اندر کمال خویش جاری است تعین ها امور اعتباری است »

جهان چیزی وجود و حقیقت وجود نیست و اصالت حقیقی با وجود است و ماهیت ها در جهان تصورات و مفاهیمی هستند که ذهن آن ها را انتزاع و نامگذاری می کند.

19. نظریه وحدت وجود را از منظر عرفا با مثال توضیح دهید.

عارفان از دیرباز معتقد بودند که هستی یکی است و یک حقیقت است و کثرت های جهان اصالت ندارند. آنان می گفتند نسبت حقیقت وجود به این کثرت هایی که می بینیم مانند نسبت آب دریا به امواج است. این امواج فراوان که مرتب می آیند و می روند و گاهی از بزرگی و عظمت آن ها هم یاد می کنیم چیزی جز همان آب نیستند. درخت و انسان و خورشید و همه این امور گوناگون از خود هویت و وجودی ندارند و صرفا آب و سایه های آن حقیقت اند.

20. عارفان از چه طریقی به نظریه وحدت وجود پی بردند و آن را چگونه اثبات می کردند؟

از طریق شهود عرفانی دریافتند. آنان برای اثبات نظر خود کمتر به استدلال متوسل می شدند و بیشتر از طریق تمثیل و تشبیه به دیگران می رساندند.

21. وحدت حقیقت وجود را از نظر ملا صدرا توضیح دهید. (نهایی دی 99)

او می گوید: وجود خارجی امری واحد است و موجودات در حقیقت هستی با هم وحدت دارند و یکسانند.

هستی یک حقیقت و یک واحد حقیقی بیش نیست و آنچه از کثرت در جهان می بینیم به معنای وجود های مختلف و متکثر نیست. بلکه معنای دیگری دارد.

22. ملا صدرا برای اثبات وحدت وجود از کدام اصل استفاده کرد؟ توضیح دهید اصل اصالت وجود.

ملاصدرا می‌گفت حال که واقعیت اصالت با وجود است نه ماهیت و وجود هم امر مشترک و واحد همان اشیاست پس حقیقت یکی بیش نیست و جایی برای تكثر واقعی در عالم وجود ندارد.

23. اصل مراتب داشتن وجود را از دیدگاه ملاصدرا شرح دهید.

از نظر ملاصدرا با اینکه هستی و وجود یک حقیقت واحد است اما این حقیقت دارای درجات، مراتب و شدت و ضعف است. وجود در تجلیات و ظهورات خود دارای مراتبی می‌شود و هر مرتبه‌ای از وجود به میزان درجه وجودی خود، ظهور آن حقیقت واحد و یگانه است.

24. ملاصدرا وحدت وجود و مراتب داشتن وجود را در مقام مثال به چه چیزی تشبیه می‌کند؟ و چه نتیجه‌ای از آن می‌گیرد؟

این حقیقت واحد مانند یک کانون نور درخشان است که اشعه‌ی آن به میزانی که از کانون دور می‌شوند ضعیف و ضعیف‌تر می‌شوند و همین اختلاف در شدت و ضعف، سبب تمایز آن‌ها از یکدیگر و پیدایش کثرت در جهان می‌شود. یعنی ما یک حقیقت به نام نور داریم که در مرتبه‌ای قوی و در مرتبه‌ای ضعیف است. اما هم نور قوی و هم نور ضعیف در هر صورت نور هستند و با چیزی دیگر ترکیب نشده‌اند.

25. به عقیده ملاصدرا چه عاملی سبب تمایز اشیاء و پیدایش کثرت در جهان می‌شود؟

اختلاف موجودات و اشیاء در شدت و ضعف نور حقیقت وجود.

26. هر یک از اشعار زیر با کدام یک از اصول فلسفی ملاصدرا مرتبط است؟

- (الف) که یکی هست و هیچ نیست جز او وحده لا اله الا هو (وحدت حقیقت وجود)
 (ب) وجود اندر کمال خویش جاری است تعین‌ها امور اعتباری است (اصالت وجود)
 (ج) در هزاران جام گوناگون شرابی بیش نیست گرچه بسیارند انجم آفتابی بیش نیست (مراتب داشتن وجود)
 (د) این همه عکس می‌و نقش نگارین که نمود یک فروغ رخ ساقی است که در جام انداخت (وحدت وجود)

نکات مهم درس

1. تاریخ فلسفه در جهان اسلام به سه دوره متقدم، میانه و متاخر تقسیم می‌شود. فارابی بزرگترین فیلسوف دوره متقدم بود. ابن سینا در ابتدای دوره میانه ظهور کرد.
2. فلسفه از همان ابتدا رقیبی به نام علم کلام داشت. دانشمندان علم کلام که به آن‌ها متکلمین گفته می‌شد می‌خواستند از طریق عقل و استدلال از معارف دینی دفاع کنند.
3. مخالفت و انتقاد شدید متکلمین از فلسفه موجب رکورد این علم در بخش‌هایی از جهان اسلام بعد از ابن سینا شد.
4. فلسفه در ایران از عصر صفویه رشد و رونق بیشتری پیدا کرد. و در این عصر فیلسوفان بزرگی مانند میر داماد، شیخ بهائی، ملاصدرا و میر فندرسکی در اصفهان ظهور کردند.

5. شیخ بهائی و میر داماد استادان ملاصدرا بودند. **میرداماد** بنیان گذار حوزه فلسفی اصفهان بود.
6. ملاصدرا بنیان گذار **حکمت متعالیه** است که تلفیقی از **برهان عقلی و شهود قلبی و وحی قرآنی** است و نتیجه تکاملی دو مکتب **مشایی و اشراقی** می باشد.
7. مهم ترین کتاب ملاصدرا **اسفار اربعه** است که در چهار بخش و بر اساس مراحل چهارگانه **سیر و سلوک عارفانه** تنظیم شده است.
8. منابع حکمت متعالیه عبارتند از: **قرآن کریم و روایات / فلسفه مشایی / فلسفه اشراقی / عرفان اسلامی.**
9. مهم ترین اصول فلسفی ملاصدرا شامل **اصالت وجود، وحدت حقیقت وجود و مراتب داشتن وجود** است.
10. **اصالت وجود** بنیادی ترین اصل فلسفی ملاصدراست به همین جهت گاهی این فلسفه به فلسفه **اصالت وجودی** هم شناخته می شود.
11. مقصود از **اصالت وجود، واقعی و غیر ذهنی بودن وجود** است یعنی **وجود امری واقعی** است.
12. ابن سینا معتقد بود در هر شی خارجی دو مفهوم **وجود و ماهیت (هستی و چیستی)** را می توان دید. و این دو در ذهن **باهم مغایر و متفاوت** هستند.
13. برخی از فیلسوفان مانند **میر داماد** معتقد بودند **اصالت و واقعیت با ماهیت** است و وجود صرفاً یک مفهوم انتزاعی ذهنی است. این فیلسوفان **اصالت ماهیتی** نامیده شدند.
14. ملاصدرا معتقد بود که این **وجود** است که **اصیل و واقعی** است و **واقعیت خارجی** مصداق وجود است. البته وجودها متفاوت و دارای **نقص و کمالات متفاوتند.**
15. ملاصدرا می گوید: «جهان چیزی جز **وجود و حقیقت وجود** نیست.
16. **وحدت حقیقت وجود** به این معنی است که **هستی و وجود یک حقیقت واحد** است و همه اشیا و موجودات از نظر **وجودی یکسان و واحدند.**
17. عارفان اصل **وحدت وجود** را از طریق **شهود عرفانی** کسب کردند و آن را در قالب **تمثیل و تشبیه** به دیگران می رساندند.
18. منظور از **مراتب داشتن وجود** این است که با اینکه **هستی یک حقیقت واحد** است اما این **حقیقت واحد دارای درجات و مراتب** است و همانند **نور** دارای **شدت و ضعف** است.
19. از دیدگاه ملاصدرا، **اختلاف موجودات در شدت و ضعف نور وجودی** سبب تمایز آن ها و پیدایش **تکثر و تعدد** در عالم می شود.
20. در فلسفه صدرایی، **وجود** که محور فلسفه **مشایی** بود و **نور** که اساس فلسفه **اشراقی** بود به هم می رسند و یکی می شوند و **یک معنا و هویت** پیدا می کنند.